

Andrzej Żebrowski, *Wywiad i kontrwywiad XXI wieku*, Lublin 2010, ss. 385, ilustracje – 23, tabele – 19

Rozpad Związku Radzieckiego i Układu Warszawskiego spowodował ukształtowanie się nowej rzeczywistości opartej na nowych kryteriach bezpieczeństwa globalnego¹. Dotychczasowe zimnowojenne uwarunkowania działalności służb wywiadu i kontrwywiadu musiały ulec transformacji, tak by służby specjalne w sposób optymalny mogły wykonywać swe zadania w nowo powstałej rzeczywistości² – rzeczywistości opartej na procesach globalizacji, w której oprócz ryzyka powstania konfliktów zbrojnych pojawiły się nowe zagrożenia, takie jak zagrożenia asymetryczne, międzynarodowa przestępczość zorganizowana, czy też niekontrolowana proliferacja broni masowego rażenia³.

Jak istotną funkcję w systemie bezpieczeństwa państwa sprawują wywiad i kontrwywiad pisał już na przełomie V i VI w. przed Chrystusem chiński mędrzec Sun Tzu. W swym traktacie *Sztuka wojny* Sun Tzu poświęcił jeden z rozdziałów działalności wywiadowczej, wskazując, że sprawne funkcjonowanie agentów wywiadu i kontrwywiadu stanowi dla każdego państwa parasol bezpieczeństwa w walce z zagrożeniami⁴. Od momentu powstania dzieła Sun Tzu minęło ponad 2500 lat, lecz znaczenie funkcjonowania służb specjalnych w strukturze bezpieczeństwa państwa pozostało niezmiennie.

Monografia Andrzeja Żebrowskiego *Wywiad i kontrwywiad XXI wieku* ukazała czytelnikowi wyzwania, przed jakimi stoją służby specjalne każdego państwa u progu nowego tysiąclecia⁵, i doskonale skomponowała się z dotychczasowymi publikacjami autora⁶. Jeżeli czytelnik, sięgając po *Wywiad i kontr-*

¹ S. Koziej, *Między piekłem a rajem: szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Toruń 2006, s. 45.

² A. Żebrowski, *Wywiad i kontrwywiad XXI wieku*, Lublin 2010, s. 10.

³ *Ibidem*, s. 5.

⁴ Sun Tzu, *Sztuka wojny. Traktat*, Warszawa 1994.

⁵ A. Żebrowski, *Wywiad i kontrwywiad*, s. 10.

⁶ Zob. m.in.: A. Żebrowski, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Regulacje prawne*, Kraków 2000; *idem*, *Kontrola cywilna nad służbami specjalnymi III Rzeczypospolitej (1989–1999). Zagadnienia politologiczno-prawne*, Kraków 2001; *idem*, *Ewolucja polskich służb specjalnych. Wybrane obszary walki informacyjnej (Wywiad i kontrwywiad w latach 1989–2003)*, Kraków 2005.

wywiad XXI wieku myśli, że znajdzie w nim relacje z działalności współczesnych Kuklińskich⁷, Pieńkowskich⁸ czy Gordijewskich⁹, to srodze się zawiedzie. Andrzej Żebrowski przedstawił służby specjalne jako instytucje działające na rzecz bezpieczeństwa narodowego oraz międzynarodowego, bez odniesienia do konkretnych operacji wywiadowczych. Ukazał służby wywiadu i kontrwywiadu nie tylko jako narodowe instytucje bezpieczeństwa, lecz także jako prywatne korporacje mające coraz większy wpływ na zmieniające się środowisko bezpieczeństwa¹⁰.

Autor w swojej pracy wykazał rozróżnienie działalności służb bezpieczeństwa – o ile metody działania wywiadu i kontrwywiadu, zarówno cywilnego, jak i wojskowego, zazwyczaj są podobne, o tyle rozróżnieniu podlegają ich zadania, wskazując, jak ważną rolę odgrywają służby specjalne tak w systemie obronnym kraju, jak również w systemie ofensywnym każdego państwa¹¹. Andrzej Żebrowski dostrzegł problemy wynikające z upolitycznienia służb wywiadu i kontrwywiadu, a co za tym idzie wykorzystywanie ich w rozgrywkach politycznych. Osoby interesujące się problematyką służb specjalnych doskonale zdają sobie sprawę z powagi działalności tych podmiotów, dlatego w pracy nietrudno odnaleźć krytyczne stanowisko autora wobec politycznej rozgrywki dotyczącej Wojskowych Służb Informacyjnych (upublicznienie raportu na temat weryfikacji WSI¹²) lub polityki obsadzania kierowniczych stanowisk w polskich służbach specjalnych¹³. Należy zaznaczyć, że ujawnienie jakichkolwiek informacji dotyczących kierunków oraz metod działalności służb specjalnych powoduje międzynarodową kompromitację oraz wpływa na spadek zaufania wśród sojuszników¹⁴. Działania takie narażają bezpieczeństwo państwa, nie mówiąc już o narażeniu wywiadowców oraz ich informatorów.

⁷ Ryszard Kukliński – pułkownik Wojska Polskiego, zastępca szefa Oddziału Planowania Obronno-Strategicznego w Sztabie Generalnym Wojska Polskiego, współpracownik CIA w latach 1971–1981, jeden z najważniejszych agentów wywiadu w całym okresie zimnej wojny, według doniesień prasowych przekazał Amerykanom ponad 35 000 tajnych dokumentów „pierwszy polski oficer w NATO”. Zob.: J. Szaniawski, „Samotna misja” – pułkownik Kukliński i zimna wojna, Warszawa–Chicago 2003; *idem*, Pułkownik Kukliński „Misja Polski”, Warszawa–Chicago 2004.

⁸ Oleg Pieńkowski – oficer radzieckiego wywiadu wojskowego GRU, obok Kuklińskiego jeden z najważniejszych agentów zachodniego wywiadu, w latach 1960–1962 przekazywał tajne informacje dotyczące sowieckich rakiet strategicznych CIA oraz brytyjskiej MI6 – szczególnie w okresie tak zwanego kryzysu kubańskiego, schwytany przez służby sowieckie, został skazany na śmierć. Zob.: J. L. Hart, *Walka Wywiadów. Rosjanie w CIA*, Warszawa 2010.

⁹ Oleg Gordijewski – pułkownik KGB, współpracownik wywiadu brytyjskiego w latach 1974–1985, Zob. G. Knopp, *Elita szpiegów*, Warszawa 2004; O. Gordijewski, *Ostatni przystanek – egzekucja*, Warszawa 2001.

¹⁰ A. Żebrowski, *Wywiad i kontrwywiad*, s. 288–303.

¹¹ *Ibidem*, s. 16.

¹² Treść raportu: www.raport-wsi.info (dostęp: 10.02.2012).

¹³ A. Żebrowski, *Wywiad i kontrwywiad*, s. 44, 50, 197.

¹⁴ *Ibidem*, s. 11.

Według autora prowadzenie badań nad funkcjonowaniem służb wywiadu i kontrwywiadu w aspekcie otaczającej nas rzeczywistości jest niezmiernie trudnym zadaniem i trudno się z nim nie zgodzić, gdyż niemożność pozyskania dogłębnej wiedzy na temat funkcjonowania służb specjalnych wynika z przepisów o ochronie informacji niejawnych¹⁵, jednak należy podkreślić, że publikacja *Wywiad i kontrwywiad XXI wieku* zawiera solidnie udokumentowany i uporządkowany ogólnodostępny materiał badawczy, który udowadnia, jak ważną rolę odgrywają służby specjalne w przeciwstawieniu się zagrożeniom asymetrycznym. W liczącej niespełna czterysta stron monografii Andrzej Żebrowski przedstawił wszelkie zagadnienia odnoszące się do współczesnej działalności służb. Od wyzwań i zagrożeń, strategii działalności wywiadu i kontrwywiadu, poprzez metody funkcjonowania oraz sposób kontroli służb, aż po rozważania na temat działalności wywiadu i kontrwywiadu w przyszłości. Osiem rozdziałów książki uświadamia czytelnikowi znaczenie działalności służb specjalnych w kontekście bezpieczeństwa wewnętrznego oraz zewnętrznego każdego państwa.

Rozdział I „Służby wywiadu i kontrwywiadu jako przedmiot badań naukowych” (s. 33–56) zawiera rozważania autora na temat istniejących zależności pomiędzy światem służb specjalnych i światem nauki. Na uwagę zasługuje również odniesienie o ograniczeniach występujących w procesie badawczym dotyczącym służb specjalnych wynikających z przepisów o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej, niemniej jednak autor wymienia w tym rozdziale wiele publikacji odnoszących się do działalności służb wywiadu i kontrwywiadu szczególnie w odniesieniu do okresu międzywojennego, II wojny światowej oraz okresu zimnej wojny¹⁶. Można powiedzieć, że funkcjonariusze wywiadu i kontrwywiadu już od dawna funkcjonowali w systemach bezpieczeństwa państw, a to oznacza, że „tajna działalność agenturalna, wywiad, szpiegostwo, konspiracyjne przechwytywanie tajemnic i sekretnych planów istniały od najdawniejszych czasów, a zarazem były przedmiotem kontrowersji politycznych, moralnych, prawnych i historycznych”¹⁷.

Rozdział II „Asymetryczne środowisko międzynarodowe – zagrożenia” (s. 57–87) przedstawia wyzwania, przed jakimi stanęły służby specjalne każdego państwa u progu nowego wieku. Andrzej Żebrowski w sposób kompleksowy ukazał czytelnikowi zagrożenia asymetryczne oraz przyczyny występowania owych zagrożeń wynikających najczęściej ze zmieniających się uwarunkowań geopolitycznych, militarnych, ideologicznych czy gospodarczych. Autor przedstawił stanowiska poszczególnych krajów wobec zagrożeń terrorystycz-

¹⁵ *Ibidem*, s. 43.

¹⁶ *Ibidem*, s. 44–45, np.: R. Faligot, R. Kauffer, *Służby specjalne. Historia wywiadu i kontrwywiadu na świecie*, Warszawa 2006; L. Gondek, *Wywiad Polski w III Rzeszy 1933–1939*, Warszawa 1978; W. Suworow, *GRU. Radziecki wywiad wojskowy*, Warszawa 1994; S. Zalewski, *Służby specjalne w państwie demokratycznym*, Warszawa 2002.

¹⁷ J. Szaniawski, *Pułkownik Kukliński. Misja Polski*, Warszawa–Chicago 2004, s. 9.

nych oraz wymienił te zagrożenia asymetryczne, które z punktu widzenia działalności służb najbardziej godzą w bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne.

Rozdział III „Strategie działania” (s. 89–146) dotyczy działalności służb wywiadu i kontrwywiadu w odniesieniu do funkcjonowania zarówno w ramach sojuszniczych organizacji międzynarodowych, jak również w aspekcie poszczególnych państw. Autor ukazał, jak istotną rolę odgrywa strategia działania służb specjalnych w środowisku podlegającym ciągłym przemianom spowodowanym procesami globalizacji. Odpowiednio przyjęta strategia działania pozwala służbom na szybką reakcję na pojawiające się zagrożenia, natomiast błędna strategia naraża na niebezpieczeństwo obywateli danego państwa. Andrzej Żebrowski zauważył również, że wraz ze zmieniającym się środowiskiem bezpieczeństwa, również strategie przyjęte przez służby wywiadu i kontrwywiadu podlegają ewolucji.

Rozdział IV „Zarządzanie strategiczne służbami wywiadu i kontrwywiadu” (s. 147–210) dotyczy działalności służb specjalnych zarówno w zimnowojennym okresie, jak i we współczesnym świecie. Przekształcające się środowisko bezpieczeństwa spowodowało zmiany w zarządzaniu i funkcjonowaniu służb specjalnych. Po rozpadzie świata dwubiegunowego zmieniły się zadania służb, sposób funkcjonowania, jak również struktura organizacyjna, gdyż nowy paradygmat wojny związany z konfliktem asymetrycznym zmusił władze państwowe do reorganizacji funkcjonowania wywiadu i kontrwywiadu. Autor podkreślił znaczenie myślenia strategicznego, intuicji oraz podejmowanego ryzyka przez funkcjonariuszy wywiadu i kontrwywiadu dla sprawnego funkcjonowania służb.

Rozdział V „System informacji służb wywiadu i kontrwywiadu” (s. 211–261) ukazuje metody wykorzystywane przez funkcjonariuszy (żołnierzy) służb specjalnych w celu pozyskiwania informacji istotnych z punktu bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa. Andrzej Żebrowski w sposób przejrzysty przedstawił wywiadowcze metody stosowane przez funkcjonariuszy służb specjalnych: rozpoznanie oficjalne¹⁸, rozpoznanie agenturalne, rozpoznanie techniczne, rozpoznanie satelitarne i studyjne. Ponadto czytelnik może dowiedzieć się na czym polegają czynności operacyjno-rozpoznawcze służb wywiadu i kontrwywiadu.

Rozdział VI „Inne obszary zainteresowania służb wywiadu i kontrwywiadu” (s. 263–310) ukazuje szerokie spektrum zainteresowań służb specjalnych dziedzinami mającymi pośredni lub bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo wewnętrzne albo zewnętrzne. Autor nakreślił tutaj problematykę wywiadowczego zabezpieczenia międzynarodowych sił pokojowych (czego dowodem jest choćby działalność SKW na terytorium Afganistanu¹⁹), zagrożenia wynikające z rozwo-

¹⁸ Szerzej na ten temat m.in.: K. Liedel, T. Serafin, *Otwarte źródła informacji w działalności wywiadowczej*, Warszawa 2011; Biały Wywiad. *Otwarte źródła informacji – wokół teorii i praktyki*, red. W. Filipkowski, W. Mądrzejowski, Warszawa 2012.

¹⁹ Informacje na temat działalności Służby Kontrwywiadu Wojskowego w Afganistanie można znaleźć na stronie internetowej: <http://www.skw.gov.pl/aktualnosci.htm>.

ju komercyjnych usług wojskowych, w tym usług wywiadowczych i kontrwywiadowczych. Służby specjalne oraz siły zbrojne, choć są podmiotami państwowymi, w coraz większym stopniu ulegają prywatyzacji. Autor zwrócił uwagę, że pojawienie się wyspecjalizowanych prywatnych agencji wywiadowczych i kontrwywiadowczych oraz najemnych sił zbrojnych często nie sprzyja zapewnieniu bezpieczeństwa międzynarodowego, gdyż nad interesami państwowymi nierzadko biorą górę interesy ekonomiczne. Ostatnim wyzwaniem, przed jakim stoją służby specjalne, jest coraz bardziej zaznaczająca się pozycja w środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego przestępczość zorganizowana.

Rozdział „Kontrola służb wywiadu i kontrwywiadu” (s. 311–337) jest poświęcony systemowi nadzoru nad działalnością służb specjalnych w kilku wybranych państwach. Autor wskazał, że nawet mroczny świat szpiegów podlega urzędowej kontroli przez powołane do tego organy, wyłaniające się z władzy ustawodawczej, wykonawczej oraz sądowniczej (kontrola polityczna, administracyjna oraz prawna). Należy jednak zaznaczyć, że „za dużo kontroli w rękach polityków może prowadzić do nadużycia siły zbrojnej i zakończyć się tyranią, ale za mało tej kontroli może spowodować wojskowy zamach stanu”²⁰.

W ostatnim rozdziale „W stronę przyszłości” (s. 339–354) autor zagłębił się w temat potencjalnych zagrożeń, wobec których służby wywiadu i kontrwywiadu będą zmuszone reagować w celu niwelowania ewentualnego niebezpieczeństwa. Andrzej Żebrowski wskazał na przymus ciągłego doskonalenia działalności służb specjalnych, choćby poprzez monitorowanie newralgicznych miejsc i środowisk z punktu widzenia bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego, jak również dostosowanie podstaw prawnych w celu efektywniejszej walki z zagrożeniami wynikającymi ze zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa narodowego oraz międzynarodowego.

Służby specjalne są filarem bezpieczeństwa każdego państwa, gdyż wysoki poziom bezpieczeństwa państwa, to nie tylko liczna, świetnie wyszkolona i uzbrojona w najnowocześniejszy sprzęt armia. To również możliwość niwelowania wszelkich zagrożeń związanych z aktywnością szpiegowską, dywersyjną lub inną działalnością mającą bezpośredni lub pośredni wpływ na poziom bezpieczeństwa obywateli danego kraju²¹. Obecnie, jak słusznie zauważył autor, działania wywiadu i kontrwywiadu dotyczą nie tylko działalności w sferze militarnej, lecz także wszelkich dziedzin pozamilitarnych (działalność gospodarcza, ochrona informacyjna, działalność polityczna, czy postęp naukowo-techniczny, itp.)²². Ponadto wspieranie działalności służb specjalnych przez inne podmioty państwowe, typu policja oraz sojusznicze agencje wywiadowcze, na pewno

²⁰ M. A. Faliński, B. Jabłoński, T. Sokołowski, *Cywilna i demokratyczna kontrola nad Siłami Zbrojnymi w Polsce*, Toruń 1996, s. 10.

²¹ Ł. Kister, *Kontrwywiadowcza ochrona sił zbrojnych – historia i współczesność* „Terroryzm. Zagrożenie – Prewencja – Przeciwdziałanie” 2010, nr 3, s. 15.

²² A. Żebrowski, *Wywiad i kontrwywiad*, s. 355.

zwiększy skuteczność ich działania²³, gdyż sukcesy operacji wywiadowczych i kontrwywiadowczych wpływają na renomę państwa na arenie międzynarodowej, wpływają na efektywniejszą realizację polityki zagranicznej, a poza tym informacje wywiadowcze nieodłącznie sprzyjają bezpieczeństwu militarnemu, a coraz częściej również ekonomicznemu, czego przykładem może być choćby udana operacja „Samum”, dzięki której Polsce w znacznym stopniu umorzono międzynarodowy dług, jak również pomogła ona zawrzeć strategiczny sojusz ze Stanami Zjednoczonymi²⁴.

Od momentu rozpadu ZSRR pojawia się coraz więcej publikacji na temat funkcjonowania służb specjalnych, zarówno polskich, jak i zagranicznych. Pozimnowojenna spuścizna wywołała zalew książek pisanych głównie przez byłych funkcjonariuszy wywiadu i kontrwywiadu, w których możemy poczytać o operacjach wywiadu w stylu agenta 007. Jednak liczba publikacji na temat funkcjonowania współczesnego wywiadu jest znikoma, śmiało więc można traktować publikację Andrzeja Żebrowskiego *Wywiad i kontrwywiad XXI wieku* jako merytoryczną podstawę do zrozumienia działalności bohaterów-zdrajców książek, które ukażą się na pewno w przyszłości. Książka dzięki sumiennie uporządkowanej ogólnodostępnej wiedzy na temat działalności wywiadu i kontrwywiadu może stać się wyznacznikiem dla przyszłych badaczy tej tematyki, a na pewno powinna stać się obowiązkową lekturą dla wszystkich osób interesujących się światem służb specjalnych.

Adrian Mitrega

Kielce

²³ M. Bienek, S. Mazur, *Bezpieczeństwo i obronność Rzeczypospolitej Polskiej*, Katowice 2008, s. 41.

²⁴ Szerzej na temat operacji „Samum” m.in. A. Krzak, *Operacja „Samum”*, w: *Polskie służby specjalne. Słownik*, red. K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2011, s. 150–151.